

MERJA POLVINEN

Tieteiskirjallisuus ja vaikeutettu muoto: Catherynne M. Valenten *Radiance* (2015)

Arvostetun amerikkalaiskirjailijan viimeisin romaani on decopunkkia edustava vaihtoehtohistoriallinen Hollywood-avaruusoppera, jonka trillerijuonen ytimenä on joukko avaruusvalaita – tai näin oudoin termein Valente ainakin itse teosta kuvailee.¹

Vieraannuttaminen on tieteiskirjallisuuden teoriassa pitkään esillä ollut käsite, jonka rooli lajin käytännössä on kahtiajakoinen. Yhtäältä vieraannuttamisesta puhutaan silloin, kun tarina pyrkii tekemään omasta todellisuudestamme vieraan. Toisaalta tieteiskirjallisuus tyypillisesti luo vieraita maailmoja, joista se pyrkii tekemään mahdollisimman uskottavia sijaistodellisuuksia. Näiden efektien yhteistoimintaa on teoreetikko Darko Suvin kuvannut Bertolt Brechtin teatterista lainaamallaan termillä 'kognitiivinen vieraannuttaminen'. Suvinin mukaan tieteiskirjallisuus vieraannuttaa tutun todellisuuden esittämällä sille vaihtoehtoja, ja tämä prosessi saa lukijoissa aikaan uutta tietoa ja ymmärrystä todellisuudesta.²

Osa tieteis- ja fantasiakirjallisuudesta on aina varta vasten kyseenalaistanut vieraannuttamisen tiedolliseen käyttöarvoon liittyviä oletuksia ja traditioita. Yksi uusimmista esimerkeistä on amerikkalaisen Catherynne M. Valenten (s. 1979) vuonna 2015 englanniksi ilmestynyt romaani *Radiance*, joka ottaa teemakseen todellisuuden esittämisen ja vaihtoehtoisten todellisuuksien luomisen. Lisäksi se sekoittaa keskenään niin tieteiskirjallisuuden, fantasian kuin realisminkin keinoja.

Valenten tällä hetkellä myydyin teos on lapsille ja varhaisnuorille tarkoitettu *Tyttö joka purjehti Satumaan ympäri itse rakentamallaan laivalla* (2013). Hänen päätuotantonsa koostuu kuitenkin surrealistisen fantasian perinteestä ammentavista ja muodoltaan haastavista romaaneista. Näissä spekulatiivisen fiktion uuden aallon teoksissa tekstin voima on varsinaisen maailmanluonnin sijaan kielen, hahmojen ja merkitysten monikerroksisuudessa. Valenten kaltaiselle kirjailijalle vieraannuttaminen juurtuu suoraan formalismiin, kulkematta Suvinin 'kognitiivisen vieraannuttamisen' kautta. "[T]aiteen keino on asioiden *vieraannuttaminen* ja *vaikeutetun muodon* keino", kirjoittaa Viktor Šklovski. Taide "kasvattaa havaitsemisen vaikeutta ja kestoa, sillä taiteessa vastaanottoprosessi on itsetarkoituksellinen, ja sitä on jatkettava".³

Tässä vaikeutetun muodon hengessä Valente tarttuu tieteiskirjallisuuden kultakauden trooppeihin.

Valenten *Radiance* on elokuvan historiaa, klassisia myyttejä ja planetaarista sci-fiä sekoittava herkkuaasia, jossa ihmiskunta on asuttanut aurinkokunnan kaikki planeetat alkaen Venuksesta.

Tapahtumat sijoittuvat vuosiin 1914–1962, joten se esittää maailmansa menneisyyden tulevaisuusvisioita mukaillen. Romaanin teknologia edeltää digitaalista valankumousta, ja itse planeetat ovat kuin suoraan *pulp*-lehtien kansikuvista: Venusta peittävät kosteat viidakot, Neptunuksen meriä halkovat Titanicia muistuttavat, ikuisesti liikkuvat kaupunkialukset ja Uranuksen ainaiselle yötaivaalle kurottavat moniväriset tornit voisivat hyvin olla klassikkokuvittaja Frank R. Paulin (1884–1963) käsialaa. Toisaalta esillä on myös mustavalkoisen elokuvan kultakauden estetiikka: Kuuhun asettunut elokuvateollisuus ihannoii niin harmaan eri sävyjä kuin tähtikaunottarien suppusuita ja hiuslaineita.

Valenten kirjoitustyyli on aina ollut vahvan visuaalista, ja tässä romaanissa se pääsee valitun design-estetiikan ja elokuvallisen tematisoinnin myötä entistä paremmin oikeuksiinsa. Ajatus aurinkokuntaan vuosisadan alussa levittäytyneestä ihmiskunnasta on viehättävä, eritoten Hollywoodin kultakauden siirtäminen Kuun massiivisiin, mustavalkoisia ja äänettämiä mestariteoksia työstäviin studioihin. Mutta vaikka kaikki on äärimmäisen tyylikästä – ja esimerkiksi *art deco* -estetiikkaan viitatessaan helposti visualisoitavissa – on *Radiance* samalla tarina, joka ei ole helposti kuviteltavissa.

Romaanin kerronta välttelee kaikkietäviä kolmatta persoonaa ja pakottaa lukijat kyseenalaistamaan sen, miten tapahtumat heille esitetään. Tekstilajeina on elokuvakäsikirjoitusta, purettua haastattelua, juorulehden kolumnia ja ääni, joka muistuttaa futuristisen sirkuksen tirehtöörä. Rekisteristä toiseen siirtyessään lukijat joutuvat yhä uudestaan kysymään, mikä näistä dokumenteista kertoisi heille totuuden siitä, mitä tarinassa oikein tapahtuu. Varsinkin romaanin alkupuolella efekti on

”Harharetkiltä kotiin pääsy ja uuden tiedon soveltaminen on vähemmän tärkeää.”

melkein tuskallinen: kerta toisensa jälkeen lukija odottaa luotettavaa ääntä, mutta joutuu aina pettymään.

Päähenkilöt, ohjaajamoguli Percival Unck ja hänen kameroiden edessä kasvanut tyttärensä Severin edustavat vastakkaisia käsityksiä siitä, mikä on tarinankerronnan ja taiteen representaation tarkoitus. Percivalin ohjaamat elokuvat ovat suurieleisiä seikkailuja, historiallisia romansseja tai reippaan naisetsivän tähdittämiä salapolii-sitarinoita. Hänellä ei ole mitään kiinnostusta realismia tai edes itse todellisuutta kohtaan, vaan kameran ja tarinan yhteispelistä muodostuva todellisuus on se, millä on merkitystä. Severin taas on realistisesti fantastisessa universumissa: hän ohjaa ainoastaan dokumenttielokuvia, ja totuuden ja lopullisten vastausten etsiminen on hänelle taiteen tekemisen elinehto.

Romaanin toisistaan poikkeavat ja jatkuvasti kyseenalaistuvat äänet asettavat lukijansa eteen kaksi mysteeriä: kuka oli Severinin biologinen äiti, sekä miten ja miksi Severin kuoli kuvausmatkalla Venuksessa. Molempiin saadaan lopulta vastaukset, mutta noiden vastausten tyydyttävyyttä vaikeuttaa se, että ne sekoittuvat eri tekstifragmenttien joukkoon. Totuus on läsnä, mutta monilla eri tyyleillä esitettyinä ja aina kyseenalaistettuna.

Kerronnan muotojen lisäksi Valente pelaa myös eri fiktion tyylilajeilla – tarina etenee väliin satuna, väliin *noir*-tarinana, väliin goottilaiseen sävyyn väritettynä. Intertekstuaalisten viittaustenkaan kanssa ei kitsastella: esiin nousevat erityisesti todellisuuden ja fantasian rajamaita käyvät tarinat kuten Shakespearen *Myrsky*, Odysseuksen harharetket ja *Ihmemaailma Oz*. Romaani tuntuukin olevan joukko tarinoita asioiden – ihmisten, kadonneiden kaupunkien, totuuksien ja merkitysten – etsimisestä, mutta oikeastaan ne kaikki kääntyvät tarinoiksi noiden asioiden kadottamisesta.

Valentelle, kuten venäläisille formalisteillekin, vie-raannuttaminen on loppujen lopuksi esteettinen arvo itsessään, ei niinkään keino saada lukijat näkemään oma todellisuutensa uudelleen tai paremmin. *Radiancen* kaltaiset tekstit toki kyseenalaistavat lukijoiden odotuksia siitä, mikä on totta ja miten maailma toimii, mutta harharetkiltä kotiin pääsy ja uuden tiedon soveltaminen on vähemmän tärkeää. Vahvimmillaan nämä kirjallisuudenlajit kyseenalaistavat maailmankuvia ja totuttuja käsityksiä yhtä lailla kuvailemiensa yhteiskuntien kuin muotokielensä kautta. Haastaessaan lukijansa Valente ei kuitenkaan pyri antamaan uutta kuvaa todellisuudesta vaan harjoittamaan uudenlaista näkemisen tapaa.

Viitteet

- 1 Valente 2015.
- 2 Suvín 1979, 4.
- 3 Šklovski 2001, 34. Kursiivit alkuperäistekstissä.

Kirjallisuus

- Šklovski, Viktor, Taiteesta – keinona (Iskusstvo kak prijom, 1917). Suom. Timo Suni. Teoksessa *Venäläinen formalismi. Antologia*. Toim. Pekka Pesonen & Timo Suni. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001, 29–49.
- Suvín, Darko, *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*. Yale University Press, New Haven 1979.
- Valente, Catherynne M., *Radiance*. Tor, New York 2015.
- Valente, Catherynne M., Happy Birthday, Radiance! (With Exciting Presents!). *Rules for Anchorites* -blogi. Verkossa: catvalente.livejournal.com/691017.html
- Valente, Catherynne M., *Tyttö joka purjehti Satumaan ympäri itse rakentamallaan laivalla*. (The Girl Who Circumnavigated Fairyland in a Ship of Her Own Making, 2011). Suom. Sarianna Silvonon. Gummerus, Helsinki 2013.